

УНИВЕРЗИТЕТ ВО БИТОЛА
Економски факултет – Прилеп

М-р Трајко Мицески

**Фактори и критериуми за репродукционо
и профитабилно поврзување и здружување
на индустриските претпријатија**

– Докторска дисертација –

Ментор: проф. д-р Бранко Трајкоски

УНИВЕРЗИТЕТ ВО БИТОЛА

Економски факултет - Прилеп

М-р Трајко Мицески

*ФАКТОРИ И КРИТЕРИУМИ ЗА РЕПРОДУКЦИОНО И ПРОФИТАБИЛНО
ПОВРЗУВАЊЕ И ЗДРУЖУВАЊЕ НА ИНДУСТРИСКИТЕ ПРЕТПРИЈАТИЈА*

- Докторска дисертација -

Ментор: проф. д-р Бранко Трајкоски

Прилеп, 1992 година

СОДРЖИНА

ВОВЕДНИ НАПОМЕНИ – ПРЕДМЕТ, ЦЕЛИ, ЗАДАЧИ И МЕТОДОЛОГИЈА НА ИСТРАЖУВАЊЕТО	1
ПРВ ДЕЛ	16
ТЕОРЕТСКИ И ПОЈСОВНИ ОСНОВИ ЗА РЕПРОДУКЦИОНО И ПРОФИТАБИЛНО ПОВРЗУВАЊЕ И ЗДРУЖУВАЊЕ НА ИНДУСТРИСКИТЕ ПРЕТПРИЈАТИЈА	16
1. Општ теоретски поглед за суштината и општествено економските карактеристики на репродукциониот процес	16
2. Местото и улогата на индустријата во општествената репродукција	27
3. Општите тенденции во развојот на индустријата и здружување на индустриските претпријатија (искуства и индустриска политика на поодделни земји)	34
3.1. Карактеристики и специфичности на индустрискиот развој и здружување во западните земји	38
3.2. Индустрискиот развој и облиците на здружување и поврзување на претпријатијата во источноевропските земји	47
3.3. Методот и степенот на индустријализацијата	

3.4. Специфичности на индустрискиот развој и облиците на здружување и поврзување на претпријатијата во Македонија	56
---	----

ВТОР ДЕЛ

81

ПЕРФЕКТНОСТ И МОБИЛНОСТ НА ФАКТОРИТЕ ЗА

РЕПРОДУКЦИОНО И ПРОФИТАБИЛНО ПОВРЗУВАЊЕ И

ЗДРУЖУВАЊЕ НА ИНДУСТРИСКИТЕ ПРЕТПРИЈАТИЈА

81

1. Општ поглед врз факторите

81

2. Појдовна стопанска и индустриска база

84

3. Перфектноста и неперфектноста на пазарот
како фактор

96

4. Системот и методолошки проблеми на

општественото планирање на репродукцијата

106

5. Тенденции и карактеристики на стопанските
движења

120

6. Природните ресурси како фактор

135

7. Техничко - атехнолошкиот прогрес како фактор
за поврзување и здружување

142

8. Лимитираност и мобилност на индустрискиот
капитал

166

9. Влијанието на системските мерки врз
поврзувањето и здружувањето

176

10. Работната сила како фактор за мобилизирање
на ресурсите

180

11. Системот на управување и раководење во функција на поврзување и здружување	190
12. Улогата на маркетинг - концепцијата како фактор за поврзување и здружување	217
13. Видот и нивото на организацијата на претпријатието како фактор	232
14. Профитот и профитната стапка, како фактор и основен мотив за репродуктивно поврзување и здружување на претпријатието	243
ТРЕТ ДЕЛ	253
ИЗБОР И РАНГИРАЊЕ НА КРИТЕРИУМИТЕ ЗА ПОВРЗУВАЊЕ И ЗДРУЖУВАЊЕ НА ИНДУСТРИСКИТЕ ПРЕТПРИЈАТИЈА	253
1. Општ теоретски поглед за важноста на критериумите	253
2. Избор на критериумите	258
2.1. Комплементарноста и дисперзибилноста	259
2.1. Дисперзибилноста	265
2.2. Капиталинтезивноста	267
2.3. Трудоинтезивноста како критериум	271
2.4. Енергоинтезивноста	275
2.5. Пропулзивноста	279
2.6. Степенот на користење на капацитетите	284
2.7. Извозната насоченост и девизната ефикасност	288
2.8. Влијанието на животниот стандард	

и животната средина	291
2.9. Продуктивноста	295
2.10. Економичноста	299
2.11. Профитабилноста	302
ЧЕТВРТИ ДЕЛ	308
МЕЃУСЕБНИТЕ ЕКОНОМСКИ ОДНОСИ ВО СЛОЖЕНИТЕ ИНДУСТРИСКИ СИСТЕМИ КАКО ФАКТОР И КРИТЕРИУМ ЗА ПОВРЗУВАЊЕ И ЗДРУЖУВАЊЕ	308
1. Општ теоретски осврт врз содржината и карактерот на меѓусебните економски односи	308
2. Критериуми за организирање на работењето по работни единици	311
3. Теоретски и методолошки проблеми и критериуми за утврдување и распоредување на резултатите	320
3.1. Сопственичкиот однос и работничкиот придонес како критериум за распоредување на резултатите	324
1. Метод на учество по работен (производен) учинок	330
2. Метод на учество по чиста реална цена на чинење на фазното производство	336
3. Метод на однапред определено процентуално учество во остварениот приход - договорни цени	
3.2. Сопственичкиот влог и очекуваниот профит	

4. Проблеми и облици на финансирање во	
сложените индустриски системи	366
4.1. Ортаклот и акционерството во функција	
на репродукциони поврзување и здружување	367
4.2. Стопанските вложувања во претпријатијата	376
4.3. Лизинг (Leasing) работи	385
4.4. Франшизингот како активност за поврзување	
и финансирање на претпријатијата	392
ПЕТИ ДЕЛ	400
КОНЦЕПЦИЈА (МОЖНОСТИ И НАСОКИ) ЗА КОРИСТЕЊЕ НА	
ФАКТОРИТЕ И ИЗБОР НА КРИТЕРИУМИ ЗА ПОВРЗУВАЊЕ И	
И ЗДРУЖУВАЊЕ НА ИНДУСТРИСКИТЕ ПРЕТПРИЈАТИЈА	
ВО МАКЕДОНИЈА	400
1. Основни поставки на концепцијата	400
2. Релевантни фактори за репродукционо поврзување	
и здружување на индустриските претпријатија	407
3. Избор и променливост на аодделни критериуми	427
4. Избор и облици (модели) на поврзување и	
здружување на индустриските претпријатија	435
1. Комплекс на репроцелини од областа на	
енергетиката	436
2. Комплекс на репроцелини од областа на	
црната металургија	445
3. Комплекс на репроцелини од областа на	
обоената металургија	447

4. Комплекс на репроцелини од областа на
неметалите 449
5. Комплекс на репроцелини од областа на
металопреработувачката дејност 450
6. Комплекс на репроцелини од областа на
машиноградбата 453
7. Комплекс на репроцелини од областа на
сообраќајните средства, делови и
прибор 456
8. Комплекс на репроцелини од областа на
електромашиноградбата 458
9. Комплекс на репроцелини од областа на
хемииска преработувачка дејност 460
10. Комплекс на репроцелини од областа на
производство за производи од камен,
песок и градежен материјал 464
11. Комплекс на репроцелини од областа на
дрвопреработувачката индустрија и
производството на хартија 466
12. Комплекс на репроцелини од областа на
текстилната индустрија 470
13. Комплекс на репроцелини од областа на
кожарско преработувачката дејност 474
14. Комплекс на репроцелини од областа на
агроиндустриските дејности

(прехранбена дејност, пијалоци и
добиточна храна.

15. Комплекс на репроцелини од тутунската индустрија	482
16. Репроцелини на графичката дејност	484
17. Репроцелина за производството на каучук	485
ЗАКЛУЧНИ СОГЛЕДУВАЊА	486
БИБЛИОГРАФИЈА	
СОДРЖИНА	

ВОВЕДНИ НАПОМЕНИ - ПРЕДМЕТ, ЦЕЛИ, ЗАДАЧИ И МЕТОДОЛОГИЈА НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

Фундаменталните промени што настанаа и континуирано настануваат во нашиот општествен и економски развој, како резултат на длабоката општествено - економска и политичка реформа, условија крупни промени и на подрачјето на општествено - економските односи во сферата на организирањето и функционирањето на стопанските субјекти.

Основна цел на ваквите реформски промени е надминување на застарените односи во стопанисувањето и изградување современо стопанство засновано на економски критериуми и начела, врз принципите на отворена пазарна економија, кое ќе биде способно брзо да се прилагодува спрема потребите на пазарот и промените што ги наметнува современиот техничко - технолошки прогрес. На тие основи реформата мора да обезбеди ефикасно стопанисување и конкурентно и поцелосно вклучување на нашите стопански субјекти во меѓународната поделба на трудот, како и стабилен и динамичен материјален и општествен развој.

Во контекстот на многубројните фактори коишто ќе овозможат успешен стопански и општествен развој, посебно место им се при дава на знаењето, науката, иновациите, брзата примена на најновите техничко - технолошки достигнувања во производството и сл.

Реформските промени во стопанскиот систем поаѓаат,

пред сè од создавањето такви општи, пазарни и организациони предуслови за стопанисување, кои треба да обезбедат целосна економска самостојност на стопанските субјекти, т.е. претпријатијата.

Целосната економка, организационо - деловна и развојна слобода на претпријатието опфаќа и негова одговорност за постигнатите резултати во работењето. Спрема тоа, самото претпријатие треба да ја формира својата деловна и развојна судбина, во услови на слободна пазарна конкуренција. Заради тоа, многу комплексна и тешка задача имаат сегашните претпријатија кои треба да се трансформираат во модерни и ефикасни производно - пазарни стопански субјекти.

Во тој поглед, т.е. за современо и рамноправно вклучување на претпријатието во трката за неговата деловна и конкурентна превласт, како на домашен, така и на надворешен план, неопходна е целосна и научна примена на основните фактори на стопанисување.

Овде, пред сè, се мисли на воспоставување таква организација на работењето која, преку понудените организациони облици, ќе овозможи поцелосно да дојдат до целосен израз мотивирачките, иновациските и работните ефекти и способности на вработените. ✓

Натаму, изнајдување можности за намалување на потрошените производни компоненти, пред се, енергијата и дефицитарните суровини. Затоа е потребна поцелосна научно - истражувачка и развојна активност, во насока на изнајдување помалку енергетско

интензивни производи и производни процеси и воведување такви технологии кои можат да користат нови енергетски извори, односно забрзување на процесите на супституцијата на суровинската основа перманентна контрола на сите производни и комерцијални, деловни и други текови. На тој начин, може значајно да се зголеми акумулативноста на претпријатието и неговата конкуренска способност на пазарот. Со, изнајдувањето такви технолошки и организациони погодности ќе се обезбеди поголемо производство со висок квалитет на производите.

Релевантен фактор е и максималното користење на инсталираниот, постојан капитал. Избегнувањето на ненаменското трошење на средствата, фиксниот капитал кој претпријатието го има во (згради, машини, алати и друго), освен во случај на нивно осовременување и усовршување, за избегнување и на ризиците од промашени инвестиции, кои можат да го нарушат редовниот тек на акумулацијата.

Со, оформувањето јака маркетинг служба, ќе се овозможи преку маркетингот, како економски процес кој го поврзува производството и потрошувачката, да се постигне континуирано функционирање на тројната врска производител - потрошувач - производител, а на тој начин би се подобрила производната ориентација на претпријатието.

Исходно
Шестото, да дојде до израз претприемаштвото како, човечка логичка
логица, инвестициона активност насочена кон развивање на некој деловен подфат пред сè заради профитабилност, акумулативност.

Професионалното раководење и насочување на работните

функции води кон остварување на максимални ефекти во работењето, а со мобилизирањето и алоцирањето на расположливите ресурси во вистинско време и на вистинско место, се максимизира доходот.

Преку диверзифицирањето на производствената програма, доколку тоа е неопходно за задржување и проширување на пазарот, се обезбедува стабилнен развој и раст на претпријатието.

Неопходен преуслов е и поизразеното користење на квалитативните фактори на стопанисување, пред сè, рентабилноста на претпријатието. Оттука се наметнува потребата од поефикасно репродукционо поврзување и здружување на претпријатијата.

На крај, би го истакнале и неопходното развивање на интересен пазар на стоки, услуги и капитал, меѓу репродукционо и профитабилно поврзаните организациони единици во една кохезиона целина, ^у пред сè, со почитување на критериумите на соодветно учество, приоритет и подобност, заради заеднички и поединечен интерес на претпријатијата и нивните организациони единици.

Тргувајќи од овие аспекти, односно имајќи го предвид пазарното стопанисување, а со тоа анализирајќи ги проблемите од апликативна и научна природа се доаѓа до констатација дека нашите стопански субјекти (со исклучоци) се уште доволно не го развиле своето репродукционо поврзување и здружување, како во интерни рамки - во земјата, така и на екстерно поле со претпријатијата од странство.

Покрај сите поттикнувачки фактори и општествени определби потенцирани со реформските и други активности за интензивирање

на процесите за репродукционо поврзување и здружување, сепак во практиката тоа се уште нецелосно и недоволно се спроведува. Имено, изостанува принципот за профитабилно работење на организационите целини во претпријатието и нивно понатамошно здружување и поврзување со други претпријатија во системот на репродукционата поврзаност со окружувањето и со тоа, нивно окрупнување, што светската практика го потврдила како економски гигантизам и економска превласт.

Приодот кон ваквиот аспект на организирање на претпријатието, од една страна репродукциона поврзаност и окрупнување а од друга пак сегментно и самостојно дејствување на репродукционите делови - организациони единици, поаѓа пред сè од фактот дека целината има поуспешен настап на пазарот, зашто поседува ефикасна моќ - гигантизам, потоа постои концентрација на капиталот и кадрите, има конкурентска надмоќ. А од друга страна пак со парцелизирањето на единиците во целината се дава можност за поедноставно следење на работењето во тие организациони единици и навремено преземање соодветни активности како што се: натамошно инвестирање за развој на некој организационен дел или пак негово елиминирање.

Ваквиот општ осврт го направивме со цел да укажеме на постојните слабости кои, спротивно на процесите во развиените економии во светот, ги дезавуираат [✓]интеграционите процеси кај нас, така што тие не се одвиваат во саканиот и потребниот правец. Додека целиот свет е зафатен со процесот на економска интеграција, каде се надминуваат националните и државните

граница, а светскиот простор се претвора во мултинационална интеграција, кај нас тие процеси изостануваат. Стопанските субјекти во нашата земја се затвораат и глобално ја формулираат својата деловна политика, не водејќи притоа сметка за деловните политики на организационите целини, за нивниот развој и идното репродукционо поврзување и здружување во поширок простор.

Токму заради наведените аспекти и причини во овој труд се истражувани и анализирани проблемите во врска со факторите и критериумите коишто се релевантни за репродукционо и профитабилното поврзување и здружување на стопанските организациони субјекти.

Во таа насока цел на ова истражување и анализирање е да се елаборира можноста за објективизирање и оптимизирање, пред се, на одделните економски фактори и критериуми за репродукционо поврзување и здружување на индустриските организациони субјекти, Односно да се оцени нивната приоритетност, а во та смисла неопходно се наметнува потребата од теоретско објаснување на тие фактори во пазарните услови на стопанисување.

Покрај овие истражувања, анализи, синтези, компарирања и преферирање на поодделните критериуми, е направено и поопстојно теоретско објаснување за нивно поедноставно практично аплицирање кај нас.

Исто така, во овој труд е дадено наше размислување за можностите и преференциите на репродукционото и профитабилното поврзување и здружување на организационите субјекти заради

развивање на нивните интерни економски односи.

Со цел овој труд да добие соодветна форма и можност за практична апликација истиот нуди теоретско - методолошка постапка за негова перспективна апликација во нашиот стопански систем.

Во тој поглед во трудот се дадени теоретски размисли за репродукцијата и репродукционите процеси и нивната условеност од карактерот на општествените и производствените односи, односно од производните сили. Тука посебно е потенцирано и прифатено мислењето дека производните сили се главна детерминанта на општествените и производствените односи и главен фактор што го овозможува општествениот и економскиот развој на една земја.

Натаму е направен краток преглед на репродукционото поврзување и здружување во источноевропските, западноевропските и развиените земји во светот, како и посебен преглед на развојот на индустријата во Југославија и Македонија и нејзиното репродукционо поврзување и здружување. Во изнесувањето е направен критички осврт врз самоуправното организирање и здружување на стопанските организациони субјекти, нивното стагнирање во развојот и можноста за нивно реструктуирање и забрзан развој во перспективниот период. Извршено е исто така, истражување, анализирање и преферирање на некои фактори коишто ги сметаме за одлучувачки во развојот на претпријатието, како и за неговото репродукционо поврзување и здружување ^{соодветно на} исто како и во развиените економски системи.

Во истражувањето е направен поширок осврт на регулирањето на економските односи во кохезиониот, репродукциониот и профитабилно поврзан економски систем.

Во смисла на тоа е разработена можноста за развивање интерен пазар на стоки и услуги, пазар на пари и капитал.

Со цел за поуспешно и пододследно развивање на наведените пазари се предложени и критериуми и методи за регулирање на учеството на субјектите во заеднички остварените резултати од работењето при производство и реализација на заедничките производи, односно тогаш кога одделни организациони субјекти претставуваат почетни и наредни фази во изработката и оформувањето на заедничкиот производ, кога не постојат можности тие организациони целини да претставуваат "профитни центри".

Тоа е направено затоа што современото стопанисување се карактеризира со интензивен технички подем, продлабочување на поделбата на трудот, концентрација на капиталот, кадрите и производството, засилена специјализација и автоматизација на производството, инкорпорирање на современи методи на управување, раководење и регулирање на економските односи и учество на поодделните субјекти во заеднички остварените резултати од работењето, поголема конкуренска моќ и максимизација на добивката (профитот).

Покрај овие економски фактори и критериуми, во трудот е направен осврт врз перспективната апликација на принципите за репродукционо поврзување и здружување на индустриските субјекти во Македонија.

Имајќи ги предвид овие воведни поставки како предмет на истражувањето ги прифативме процесите на развојот на претпријатијата, односно, поконкретно кажано, влијанијата на факторите и критериумите врз процесите на репродукционото и профитабилното поврзување на индустриските претпријатија, со посебен осврт во Македонија.

Согласно современиот економски развој, денес, севкупниот стопански развој, како во светот, така и во нашата земја е оптоварен со многубројни проблеми. Затоа е зголемено вниманието на светската и домашната економска мисла, кон изнајдување можности и правци за изградба на покомплексни, поефикасни и поадекватни облици на организација на стопанските субјекти.

Тргувајќи од тој аспект анализите покажуваат дека во нашата земја, еден подолг период, иако се правеа обиди, не се посветувало доволно внимание врз процесите на поврзувањето и здружувањето на стопанските субјекти, согласно оние во развиените стопанства. Можеби, како главна причина за таквите состојби е неможноста за изнајдување соодветни структурни правци, заради објективните тешкотии, како што е ниското ниво на појдовната стопанска основа, слабата претприемачка активност со општествениот капитал и слично.

Иако во земјата, и во изминатите години, честопати се дискутираше и се правеа обиди за репродукционо поврзување и здружување, сепак, тие процеси доволно не заживеаја. Во тој поглед изостануваше усогласеното стопанисување на здружените субјекти, заради дејствувањето на голем број фактори.

Самото дејствување на многубројните фактори ја наметнува потребата да се изврши преиспитување на досегашниот стопански развој, да се утврдат неговите слабости, и врз основа на проучувањето и идентификувањето на состојбите да се укаже на правците за натамошен стопански развој.

Меѓутоа, колку и да е тој процес сложен и комплициран, сигурно е дека репродукционото поврзување и профитабилното работење се главна одлика на секое современо конкурентно стопанисување.

Навистина, досега голем број автори - научни работници, институции и стопанственици, во нашата земја, вложуваа напори да дадат оценка на структурната поставеност на стопанството и облиците на репродукционото поврзување и здружување, особено во индустријата и да укажат на натамошниот индустриски развој. Но, пред се, заради објективните состојби и отсуството на претприемачки дух кој стопанствениците не беа постигнати задоволителни резултати.

Затоа, во овој период на стопанисување ќе бидат потребни покомплексни истражувања и научни согледувања. Имено, и со во овој труд се обидовме, преку анализа на факторите, критериумите и регулирањето на внатрешните економски односи на здружените субјекти, да дадеме придонес кон посеопфатното расветлување на прашањето на натамошниот индустриски и стопански развој. При тоа ги користевме сознанијата од економската теорија и практика за дефинирање на таквите процеси, правците на дејствување на објективните економски законитости, а ги почитувавме и

специфичностите на нашето пошироко опкружување.

Тому поради ваквиот предмет алоциран во истражувањето, како основна ц е л на трудот се наметнува испитувањето на можностите за формирање пооптимални репродукциони и профитабилни целини и се укажување на насоките за натамошн индустриски и стопански развој на Република Македонија.

Меѓутоа, треба да се нагласи дека при преферирањето на репродукционите и профитабилните репроцелини, не се работи за изградба само на самостојни затворени или регионално заокружени системи од индустриското производство на територијата на Македонија. Тоа би било научно и апликативно недоволно издржливо. Индустријата, односно стопанството на Македонија, преку своите **inputi** и **outputi** е поврзана со стопанствата и на другите републики и земји. Па, оттаму, зошто да не се формираат заеднички интегрални целини (системи), со стопанските субјекти од други републики, односно земји каде комплементарните врски се доста јаки и имаат научно развојна оправданост.

Изградувањето оптимални индустриски, односно стопански системи, со посебно преферирање на репродукционото и профитабилното поврзување и (ако е оправдано) здружување, треба да претставува таков оптимум на структурата кој правилно ќе ги валоризира и почитува расположливите и други применливи фактори, критериуми и специфичности во Републиката и ќе придонесува за поусогласен и побрз индустриски и стопански развој.

Сметаме дека ваквиот пристап претставува потреба и барање

на современиот стопански развој како одлика на научно - техничкиот прогрес и управувачко - претприемачките активности.

Во тој поглед, мора да се респектираат искуствата на развиените стопански системи и истите да најдат своја примена во нашиот индустриски и стопански развој.

За да се оствари поставената цел, односно да се овозможи непречено одвивање на процесите на репродукционото и профитабилното поврзување и работење на стопанските субјекти и во овој труд, е неопходно да се изврши групирање на **з а д а ч и т е** и тоа:

- да се проучат економските законитости, теоретските концепции на општествено - економските карактеристики на репродукциониот процес, да се согледа местото и улогата на индустријата, односно нејзините субјекти во општествената репродукција и да се определат појдовните теоретски основи врз кои ќе се засноваат натамошните процеси на репродукционото поврзување и профитабилното работење на индустриските, стопанските субјекти;

- да се согледаат општите тенденции во развојот на индустријата и здружувањето на индустриските претпријатија (искуствата и индустриската политика на одделните земји);

- да се согледа перфектноста и мобилноста на факторите за репродукционо и профитабилно поврзување и здружување на индустриските претпријатија, имајќи ги предвид, пред се: појдовната основа, пазарот, ресурсите, техничко - технолошкиот прогрес, претприемаштвото, управувањето и слично;

- да се разоткријат проблемите и да се воспостават основи за регулирање на меѓусебните економски односи во сложените индустриски системи;

- да се даде придонес кон определувањето на концепцијата (можностите и насоките) за индустрискиот и стопанскиот развој користејќи го, притоа, значењето на соодветните фактори и критериуми значајни за тој развој.

Спрема примарната задача, изработката на овој концепт на репродукционо поврзување и здружување на индустриските претпријатија, треба да се однесува на утврдувањето на целите и претпоставките кон кои би се прилагодувала структурата на индустријата, односно стопанството со цел за побрз индустриски и стопански развој во нашата Република.

Вака определените задачи упатуваат на заклучокот дека м е т о д о л о ш к и о т п р и с т а п во истражувањето ќе биде прилагоден на карактеристиките и природата на истражуваната проблематика.

Во тој поглед, најпрвин, ќе направиме теоретски пристап на општите поими и претпоставки. Притоа ќе настојуваме, по пат на дедуктивен и индуктивен метод да дојдеме до одделни сознанија за состојбата, односите и промените на испитуваната проблематика.

Затоа, во секој дел или наслов, најнапред, ќе направиме општ поглед кон истражуваниот проблем со цел тоа да претставува основа и патоказ за осознавање на суштината на предметот.

Исто така, заради поцелосно извршување на поставената задача сепаратно ќе вршме квалитативна анализа, користејќи го компаративниот метод. Тоа значи дека по пат на компарација, односно квантитативно споредување на одделни големини и показатели ќе вршме согледување на проучуваните состојби во различни временски периоди и различни подрачја на стопанствата од нашата Република и другите републики од досегашната југословенска заедница, како и другите земји од светот. На тој начин ќе се обидеме да ги утврдиме релативните предности или недостатоци на одделните индустриски области репроцелини како и можностите за нивниот иден развој.

Со оглед на ширината на истражуваната проблематика ќе се користат ^{спроведени} и зв о р н и п о д а т о ц и од различни области. ~~многубројни~~. Пред сè се мисли на документационо - статистичката основа која овозможува користење на податоци податоци објавени во официјалните статистички публикации од соодветни институции (Завод за статистика на Македонија и Југославија, СОК на Македонија и Југославија, Стопанска комора на Македонија и Југославија, Заводот за општествено планирање, стопански субјекти, извештаи на светски организации и сл.).

Така, користејќи ги статистичките извори и придонесот на одделни научни работници ќе вршме обработка и презентираме ^{табеларни} на наши табеларни прегледи.

Исто така, во истражувањето на презентираната проблематика ќе користиме и многубројна научна и стручна литература и искуството на пооделни истакнати научни, универзитетски

работници успешни. стопанственици, стручни кадри, директни
учесници во производните процеси и нашето лично долгогодишно
практично искуство во стопанството.

Заклучни согледувања

Повеќегодишните истражувања на третираната проблематика во трудот "Фактори и критериуми за репродукционо и профитабилно поврзување и здружување на индустриските претпријатија" се извршени од теоретски и практичен - апликативен аспект.

Во ваквиот приод, репродукционото и профитабилното поврзување и здружување на стопанските субјекти е сфатено како процес кој, во услови на динамичен технолошки прогрес и динамички промени на пазарот, зависи од начинот на нивното стратешко прилагодување на промените во окружувањето.

Со цел таквото прилагодување на стопанските (индустриските) субјекти да биде поефикасно, во трудот е даден еден комплекс на теоретски и практични гледишта. Притоа, согласно разработената проблематика, сметаме дека идниот развој и раст на индустриските претпријатија треба да се заснова врз квалитативно нови основи. Овде покрај другото, мислиме на заокружување на репродукционите процеси по пат на репродукционо поврзување и здружување на стопанските субјекти врз принципите на профитабилно работење.

Таквите процеси на репродукционо поврзување и здружување треба да бидат застапени, по можност во сите фази на производството, почнувајќи од експлоатацијата на суровините, преку нивната преработка, па се до производството на финални производи со највисок степен на обработка и нивна реализација.

Изборот на правците за репродукционо поврзување и здружување на индустриските претпријатија има стратешко значење. Утврдувањето, пак, на основните индустриски претпријатија - носители на развојот има своевидно влијание врз динамичноста и ефикасноста на стопанисувањето.

Притоа се поставува суштинско прашање: како можат да се унапредат процесите за развој и раст на индустриските претпријатија, особено преку нивно репродукционо поврзување и здружување. За да се даде одговор на ова прашање основно е да се знае суштината на развојот и растот на индустриските претпријатија, односно севкупниот индустриски развој.

Индустрискиот развој, во современите услови на стопанисување, е главен носител на севкупниот развој на земјата. Тоа значи дека индустрискиот развој е од интерес за развојот на целата земја, а е во надлежност на макроекономската политика на земјата.

Економската политика, со своите потсистеми, како што се: проширената репродукција, инвестиционата и монетарнокредитната политика, системот и политиката на цени, девизниот и царинскиот систем и други, може значително да влијае, врз процесите на репродукционото поврзување и здружување. Во таа смисла, само по себе, се наметнува прашањето: како економската политика, со своите потсистеми (инструменти) да влијае врз поттикнувањето и развивањето на процесите, за што се јавуваат голем број различни мислења и контрадикторни ставови. Имено, суштествува

размислувањето, што сосема е оправдано, за тоа дали тие ефекти ќе имаат повратно и широко дејство врз севкупниот стопански систем, односно врз: вработувањето, искористувањето на факторите за производство, капацитетите, зголемувањето на ефикасноста и поттикнувањето на другите гранки и дејности за развој.

Суштината на проблемот секако е многу сложена, меѓутоа, сметаме дека сепак основен иницијатор, поттикнувач и носител на развојот треба да биде стопанскиот субјект - претпријатието. Претпријатието е основен самостоен субјект што го иницира и изведува севкупниот развој.

При елаборирањето на прашањето: како се развиваат процесите за репродукционо поврзување и здружување на индустриските претпријатија со соодветните и други стопански субјекти во овој труд, врз основа на објективизирање и оптимизирање на критериумите, пристапуваме кон изградување модел на репродукционо поврзување и здружување на индустриските претпријатија, со посебен акцент на Република Македонија.

Со презентирањето на ваквиот модел сметаме дека ќе се оневозможи волунтаристичкото и препуштено на случајноста, водење на развојните процеси и ќе се премине кон негово одвивање врз реални основи.

Имајќи ги предвид предметот, целите и задачите на истражувањето, во почетокот на овие согледувања ќе се обидеме добиените резултати да ги систематизираме во следниве насоки:

101

Прво, стопанската дејност е таква активност која се одвива непрекинато, така што еден процес се надоврзува на друг. Оттука, со право се потврдува хипотезата дека без производство (репродукција) нема опстанок на човештвото, без разлика на општествено - економската формација.

За непрекинато и нормално одвивање на репродукционите процеси, најнапред, е неопходно да се располага со објективни и материјални предуслови, односно работна сила, средства и предмети на трудот и да се овозможи нивно репродуцирање.

Овие фактори ја претставуваат основата на стопанските субјекти. Стопанските субјекти се замислени како многубројни самостојни организациони единици со развиена поделба на трудот. Така, самостојно извршувајќи ги стопанските дејности, преку своите **inputi** и **outputi**, стапуваат во односи со други стопаниски субјекти. Доколку пак меѓусебните и комплементарните врски меѓу нив се јаки, тогаш постојат реални претпоставки тие меѓусебно да се здружуваат, формирајќи сложен систем.

Ваквото меѓусебно поврзување и здружување на стопанските субјекти е неопходно за обезбедување рамнотежа меѓу произведените и потрошените блага, како во нивната целокупност, така и структурално. Затоа, во современите општества, се почесто и повеќе се воведуваат посебни методи за организирање на стопанскиот живот, со цел да се обезбеди позабрзан стопански развој и прогрес. Оттука, здружувањето, на претпријатијата овозможува следње и вклучување на националните стопанства во

поширока светска интеграција и поделба на трудот. Се поголем број земји ги бришат националните и државните граници. Светскиот пазар се претвора во полигон за светска интеграција, со цел да се намалат трошоците на трудот и капиталот, да се зголеми реализацијата на производите и услугите, а со тоа да се обезбеди и повисок вишок на вредности и поголем профит.

Општо погледнато, ефикасноста на процесите на репродукцијата битно е определена од успешното функционирање на т.н. големи техно - економски системи во кои постои голема концентрација на средства за акумулација, без оглед на тоа врз кои општествени основи таа се заснова. На тој начин самиот развој на процесите на репродукционото поврзување и здружување, предизвикува севкупен индустриски и стопански развој.

Второ со максимално користење на факторите и почитување на критериумите за поврзување и здружување индустријата станува највитална и движечка сила на стопанскиот и општествениот развој. Нејзиното значење е повеќекратно, а тоа се изразува преку следниве основни карактеристики:

а) побрзиот индустриски развој во секоја земја придонесува за забрзан развој и усовршување на производните сили. Всушност, местото и значењето на индустријата во стопанството на една земја ја определува нејзината способност за развивање и усовршување (автоматизирање) на средствата на трудот и унапредување на процесите на производството;

б) развивањето на индустријата придонесува и за постојана измена на структурата на населението. Во неразвиените земји

најголем дел од населението го чини земјоделската работна сила, при што учеството на остварениот доход од земјоделството се движи и до 20% од вкупниот национален доход.

в) со индустријализацијата се овозможува унапредување и на другите стопански гранки. Таа поседува многу разгранета меѓугранска мрежа на врски со сите постојни сектори во стопанството преку своите **inputi** и **outputi**. Со тоа таа осигурува и повисок степен на интегрираност на економските процеси и стопанскиот живот воопшто;

г) индустрискиот и стопанскиот развој е поврзан со напредокот на науката и техниката и во голема мера зависи од начинот на примената на техничките достигнувања во процесите на работа.

Ако овој напредок во една земја е позабрзан, тогаш се остварува и повисок степен на поделба на трудот и специјализација во репродукционите процеси, што е последица токму на достигнатата современа и модерна механизација, автоматизација компјутеризација и сл. Тоа, пак, придонесува за зголемување на продуктивноста на трудот, односно производство на што поголеми количини производи, што доведува до натамошно зголемување на националниот доход, односно зголемување на животниот стандард на населението;

д) стопанскиот и индустрискиот развој на една земја го детерминира и диктира нејзиното учество во меѓународната размена на стока и услуги.:

Индустриски неразвиените земји, по правило, извозуваат

примарни, аграрни производи, жива стока, необработено дрво, сурова руда и т.н., а увезуваат финални и полуфинални производи. Со развивањето на сопствената индустрија оваа слика се менува и тоа така што постепено се намалува учеството на суровините во вкупниот извоз, а се зголемува учеството на индустриските полупроизводи и финални производи. Истовремено тие земји се ориентираат кон увоз на капитални добра, инвестициона опрема, средства за производство и некои најважни суровини.

Спротивно на забавениот индустриски развој на неразвиените земји, развиените земји продолжуваат со уште позабрзано темпо да ја развиваат индустријата, навлегувајќи се подлабоко и применувајќи ја се почесто роботиката, информатиката, електрониката и сл.

Трето самиот развој на индустријата, како резултат на масовната примена на техничко - технолошкиот прогрес во развиените пазарни услови, ја наметнува потребата од стратешко прилагодување на стопанските субјекти. Така, во услови на постојана динамика на стоковното стопанство, како крајна консеквенца и реалност се јавува репродукционото поврзување и здружување на стопанските субјекти, што ги надминува националните граници, распространувајќи се дури и во најоддалечените земји, продирајќи во различните сектори, гранки и групации, и притоа формирајќи циновски системи - мултинационални компании.

Нивната циновска големина се одликува со необична

продорност и супериорност, што произлегува од нивните внатрешни и надворешни карактеристики. Имено, симплифицирано гледано, основните карактеристики на овие компании се изразуваат преку нивната внатрешна организираност, високата концентрација на средствата (капиталот), истражувачко - развојната ориентираност, примена на маркетинг - концепцијата, примената на достигнувањата од техничко - технолошкиот прогрес, зголемената акумулативна способност, финансиската моќ и слично како и нивниот однос спрема надворешното опкружување, изразен преку нивната конкурентска надмоќ.

Токму заради овие карактеристики најголемите транснационалните компании во светот, со својата гигантска моќ, се јавуваат како генератори на стопанскиот развој, како во матичната земја, така и во светските простори во коишто дејствуваат. Со оваа нагласена улога овие компании станаа реалност во светските стопанства, бидејќи со капиталот со којшто располагаат, како и со годишната реализација на производите и услугите, честопати го надминуваат вкупниот износ на националниот доход на многу земји.

Четврто согласно индустрискиот развој на западните земји, со општествено - економските реформи што ги зафатија Советскиот Сојуз и другите источноевропски земји се тежнее да се изврши проширување на границите на самостојноста на претпријатијата гранките и групациите и да се овозможи, врз економските законитости, стекнување можности за отворање сопствени сметки и самофинансирање, како и искажување на ефектите од нивното

работење преку остварената добивка.

Исто така, со реформата се предвидува и окрупнување на стопанствата по гранки, и тука веќе се направени извесни обиди. Така, на пример, министерствата и раководствата во СССР што раководеа со селското стопанство веќе се обединија во Госапром. Тоа значи, дека со стопанската реформа во Советскиот Сојуз и во другите источноевропски земји се цели кон прилагодување на стопанството на конкретната земја кон новонастанатите услови, како во домашното, така и во светското стопанство.

Петто, индустрискиот развој на нашата земја се одвивал во согласност со севкупниот општествено - економски развој. Иако, како неопходна потреба на развојот се наметнувало здружувањето на трудот и средствата во различни организациони форми во согласност со етапите на општествениот развој, сепак, тоа здружување во повисоки форми (работни, сложени организации) не се одвиваше многу успешно. Тоа значи дека кај таквите организациони форми несоодветно или неадекватно беа поставени и не функционираа интерните економски односи, при што преовладуваше тенденцијата за затворање во внатрешните рамки на секој стопански субјект.

Впрочем, додека светот беше зафатен со интеграциони процеси, ваквите состојби во нашата земја не заживеаја и не ги даваа саканите резултати. Не задоволуваше ни опфатеноста на здружените организациони субјекти по стопански области, гранки и групации.

Така, додека во некои дејности речиси сите организациони

субјекти на некаков начин се здружија (елктростопанството, водостопанството, ПТТ и сл.) во другите стопански гранки и групации немаше посериозни зафати за поврзувања и здружувања во повисоки форми.

Исто така, може да се констатира дека иако денес во организирањето на поголемите сложени организациони системи доминира гранското и територијалното поврзување, сепак сеуште на задоволува репродукционото и прифитабилното поврзување и здружување, особено во нашата Република. Имено, кај нас не преовладуваат организациони субјекти од типот на познатите големи светски фирми.

Шесто, за успешно одвивање на процесите за репродукционо поврзување и здружување и надминување на постојните односи во начинот на организирање и функционирање на сложените системи, голема улога има правилниот избор, оценката и примената на многубројните фактори и критериуми.

Преценувањето или потценувањето на дејството на некои од релевантните фактори на структурната ориентација, како што покажа и од досегашното искуство на нашите индустриски претпријатија, носи со себе крупни проблеми што се реперкуираат врз целокупната стопанска структура. Оттука, настојувањето за изградување пооптимална структура мора да биде засновано врз правилно вреднување на сите битни расположливи ресурси и фактори.

Основно тежиште при факторскиот пристап на структурната ориентација, врз основа на проучувањето на дејството на факторите, се става на изборот на оние фактори и критериуми што

имаат пресудна важност. Се разбира овде треба да се има предвид фазата на стопанскиот развој на земјата и да се почитуваат специфичностите и состојбите на поодделните подрачја и региони.

Стопанскиот развој на нашата Република се движеше во општојугословенската насока, се разбира со некои поизразени и специфични форми, во одделни области, односно сектори и гранки.

Имено, Македонија, во повоените години, својот стопански развој го започна врз неразвиена и депресирана основа. Така, непосредно по војната таа мораше да создава елементарни предуслови за развој, како во стопанската, така и во вонстопанската сфера, и тоа со мошне ограничени материјални и технички средства.

Состојбите што денес ги имаме во индустријата зборуваат дека таа поседува 35% до 40% непродуктивна вработеност, односно има вишок на работна сила, па така нашата Република, со право, се вбројува во земјите со ниска индустриска развиеност. Ова се потврдува и преку структурните диспропорции кај индустриските гранки.

Во структурата на индустријата доминираат базно суровинските и традиционалните нискоакумулативни гранки со низок степен на финализација. Основните метали, енергетиката и индустријата на неметали, во структурата на индустријата на Република Македонија, според општествениот производ, учествуваат со повеќе од 30%, а индустријата на текстил, кожа, гума, заедно со производството и преработувачката на тутун, бележи учество од 31%.

Незадоволителна е и извозната насоченост (учеството на извозот во општествениот производ на Македонија се движеше од 10% до 17%) а исто така постои и неповолна извозна структура, каде што доминираат производите со понизок степен на обработка.

Ваквата стопанска состојба, неминовно ја наметнува потребата од преземање низа активности и мерки за реструктурирање и ревитализација на стопанството.

Седмо, реструктурирањето на стопанството треба да биде насочено кон осовременување и зголемување на ефикасноста, по пат на рационално и ефикасно активирање на расположливите ресурси, поцелосно користење на производните капацитети, динамизирање на извозот и пошироко вклучување во меѓународната поделба на трудот, порационално активирање на работоспособното население, следење и примена на технолошкиот прогрес, зголемување на продуктивноста, акумулативноста и активирањето на многубројните развојни ефекти.

Природните богатства имаат особено значење за стопанскиот развој на секоја земја. Ниното значење добива поголема вредност ако се знае дсека тие истовремено се движечка сила за развојот на недоволно развиените земји и подрачја во кои, за жал, се вбројува и нашата Република.

Во тој поглед, Република Македонија, како недоволно развиено подрачје, користејќи ја својата географска положба и своите природни богатства, располага со реални можности за развивање на одделни гранки и дејности, а со тоа и за позабрзан стопански развој.

Погледнато поодделно по природни богатства може да се констатира дека Македонија располага со хидроенергетски потенцијал од околу 7 милијарди **kwh** годишно, што претставува 10,6%, од вкупниот хидроенергетски потенцијал на досегашна Југославија.

Потоа, резервите на јаглен (лигнит) изнесуваат околу 515 милиони тони, односно доаѓаат по 254 тони јаглен по жител во Македонија, додека тој однос во југословенски рамки изнесуваше 726 тони по жител.

Секако дека не изостануваат ни природните богатства на обоени метали, како што се бакарот, оловото, цинковата руда.

Земјоделските обработливи површини од 1.325.000 хектари на Македонија и даваат можности за развој на земјоделството, а особено на сточарството во планинските предели.

Македонија претставува област која под шуми има зафатено околу 1/5 од вкупната нејзина површина, односно од 905.653 ха со дрвна залиха се 74.344,120 m^3 или просечно 92 m^3 дрвна маса.

Ваквиот расположлив природен потенцијал и неговото рационално користење дава можности за позабрзан развој на одделни гранки и сектори, а со тоа се обезбедуваат предуслови и за репродукционо поврзување и здружување во пошироки рамки.

Осмо, интеракциската поврзаност на науката и производството доведува до постојано усовршување на средствата, предметите на трудот и изворите на енергијата, а преку воведувањето на новите производни методи и новите начини на организација и управување со производството, се отвораат

можности за создавање нови производи или нови видови на веќе познатите производи, усовршување на средствата за производство или нивна замена со посовремени средства, како и проширување на стопанските гранки, односно афирмирање на сосема нови гранки.

Овие прогресивни промени, засновани на науката, техниката, технологијата, производството, односно таканаречениот техничко - технолошки прогрес, силно влијаат на развојните и производните текови, ја менуваат стратешката насока на развојот на претпријатието и ја определуваат новата стратегија на техничко - технолошкиот развој.

Новиот начин на стопанисување и воведување нова техника и технологија во претпријатијата, во голема мерка, ја зголемува и вредноста на капиталот по вработен. Тоа одамна го сфатиле индустриски развиените земји и затоа примената на новите техничко - технолошки достигнувања од сопствените научно - истражувачки центри кај нив е доста голем. Ваквите состојби се резултат, пред се, на вложувањето во научноистражувачките активности, што во земјите од ОЕЦД се движи меѓу 2,5 и 4,9% од општествениот производ, во земјите на СЕВ од 2,8 до 4,7% а во групата земји во развој вложувањата за оваа намена изнесуваат помалку од 1% од општествениот производ.

Југославија за научноистражувачките работи издвојуваше околу 1% од општествениот производ (1979 г. 1,29%, 1981 г. 1,23%, 1986 г. 0,91%), што секако е сосема незначително учество во и онака сиромашниот општествен производ.

Деветто, движењата во репродукцијата на капитал од

областа на производството, прометот и финансиите во светот отвора нови процеси кои во светската економија предизвикуваат нови состојби. Имено, денес, живееме во свет во кој секојдневно се случуваат голем број промени, за кои дури и не знаеме, или знаеме сосема малку, но сепак валидна е констатацијата дека светот се стреми кон интензивен развој.

Така, се очекува дека на крајот од столетиево светската трговија ќе продолжи да расте со повисоки стапки од општествениот производ што значи 4,5% спрема 3,5%. Развиените земји ќе настојуваат своето стопанство да го направат помалку чувствително на странската конкуренција. Исто така, се очекува дека ќе дојде до релативно побавно зголемување на извозот од развиените пазарни стопанства (освен во внатрешната регионална трговија во Западна Европа), а од друга страна, земјите во развој ќе настојуваат да го зголемат извозот.

Тенденциите на стопанските движења експандираат и полето на заедничката соработка и вложувањата во конкурентските земји се зголемува. Така, во 1988 год. се забележани околу 2000 трансакции што ги поврзуваат американските и јапонските компании, вклучувајќи ги тука и заедничките вложувања и лиценцните аранжмани. САД заедно со најголемите странски инвеститори во Јапонија, филијалите на американските компании таму имаат годишна продажба преку 45 милијарди долари и заработувачката е поголема отколку во било кој друг регион на светот. Од друга страна, пак, Јапонија е трета земја по големината на своите директни инвестирања во САД, остварувајќи

околу 22% извоз во оваа земја.

Евидентни се и други состојби што најексплицитно го покажуваат зголемувањето на процесите на интеграција, како на пример: сеопфатната интеграција на Европа 1992 год., потоа интеграциските процеси на карибските земји, како и во некои други региони.

Десетто, соодветно на тенденциите и карактеристиките на светските стопански движења и во нашата Република активностите на стопанството мора да се насочуваат кон:

- јакнење на економската понуда во услови на либерализација на економските односи со странство и зголемување на извозните активности на земјата,

- унапредување и проширување на пазарот на стоки и услуги, соодветно со светските тенденции и карактеристики,

- напуштање на догмите за заеднички вложувања и забрзување на процесите за вложување капитал од домашни и странски инвеститори,

- зголемување на мобилноста на капиталот и негово ангажирање во акумулативното производство,

- интензивирање на процесите на репродуктивно поврзување и здружување на стопанските субјекти во земјата и надвор од неа и сл.

Забраувањето на процесите на интеграција, т.е. создавање светско стопанство, овозможува развивање, како на внатрешно гранската конкуренција меѓу земјите, така и на формирањето такви меѓународни структури во кои конкурентската борба

постепено ќе се заменува со соработка и поврзување.

Единаесетто, во развојот на претпријатието, посебна улога има пазарот и неговата верификаторска и валоризаторска улога.

Претпријатието и пазарот се во директна меѓусебна условеност и функционална зависност, па затоа формираат една заедничка целина. Во таквиот непосреден и непрекинат контакт со пазарот претпријатието, согледувајќи ги тековите и перспективните движења што се случуваат, ги физиомира и насоките на својата деловна ориентација, со што обезбедува простор за натамошно поактивно дејствување.

За да може меѓузависноста на претпријатието и пазарот да биде трајна непрекината и насочена кон продлабочување на тој однос претпријатието мора постојано да се развива, односно успешно да се прилагодува спрема барањата на се поразвиениот пазар.

Во зависност од побарувачката и куповната моќ на населението, од една страна, како и прилагоденоста на производите спрема потребите на пазарот, од друга страна, претпријатието може да ги проширува "границите" на пазарот.

Проширувањето на опфатот на пазарот може да се врши, како во однос на проширувањето на пазарот, така и во однос на проширувањето на асортиманот и видовите на производите и услугите. Проширувањето на просторот на пазарот може да биде во рамките на земјата и надвор од неа, односно во светски рамки.

Анализирајќи ги резултатите на пазарните трансакции може да се забележи дека во вкупната потрошувачка на Македонија, во

испитуваниот период (1979 - 1989 год.) производната и финалната потрошувачка, односно производите и услугите од производството на Македонија учествувале со околу 59%, увозот со 11%, набавките од другите републики во Југославија со 30%.

Од вкупното производство на Македонија околу 59% се пласира на домашниот пазар на Републиката, 32% во другите републики во Југославија и 9% е наменето за извоз.

Дванаесетто, имајќи ја предвид значајната улога на кадрите и воопшто на работната сила, како фактор за развојот на претпријатието, а исто така како фактор за мобилизирање на целокупните ресурси што се во функција на тој развој, може слободно да се заклучи дека нашата Република изобилува со кадри.

Така, во 1990 год. во Македонија имало вкупно вработени 507324 од кои, на индустријата и рударството им припаѓале 206191 вработен. Покрај ова уште 156323 лица во нашата Република бараат работа.

Улогата на работната сила во мобилизирањето, алоцирањето и ангажирањето на ресурсите зазема значајно место во стратешкиот развој на секое претпријатие. Тоа го потврдува и современата практика, особено преку претприемачката активност, инвестирањето во подрачјата каде што се расположливите ресурси и другите фактори што го дозволуваат тоа.

Тринаесетто, во рамките на многубројните фактори не изостанува ни значењето на претприемаштвото, како човекова логичка инвестициона активност, насочена кон развивање на

стопанската дејност, пред се заради обезбедување профитабилност. Исто така, не изостанува ни значењето на управувањето. Токму заради тоа, во современите услови на стопанисување, аналогно на научните достигнувања и нивната примена во економијата, управувањето со претпријатието добива се понагласена улога и станува значаен фактор. Тоа овозможува и обезбедува единство на акции насочени кон остварување стабилен опстанок и натамошен развој на претпријатието, односно развој на стопанството и земјата.

Ваквото значење на овој фактор во развиените стопанства во повоениот период, доведе до тоа посебно внимание да им се посветува на образовните центри за менаџери. Во тој поглед досега се организирани голем број школи за менаџери и постдипломски студии. Така, денес, во САД постојат над 650 MBA-школи, кои годишно обучуваат преку 70000 стручњаци. Во источните земји, во рамките на "перестројката", посебно се изразува потребата од образовни менаџери што ќе се вклучат во современото стопанисување, така што посериозно ќе се проучува и западното стопанисување.

Во Македонија, со цел да се развие менаџментот, од неодамна беше промовиран Центар за развој на менаџментот и човечките ресурси, кој работи при Институтот за социолошки и политичко - правни истражувања во Скопје.

Четиринаесетто, организацијата на работењето на стопанските субјекти, има голем придонес во обезбедувањето подобри услови за работа и остварување поголеми резултати од

работењето. Нејзината основна цел и улога се состои во стремежот на членовите на организационата целина да им се овозможи рационално извршување на поодделните функции, а со тоа и постигнување подобри деловни резултати.

За успешно функционирање на претпријатието најважно е да се воспостави адекватна организациона структура на сите нивоа и сите негови составни делови, односно таква организација што ќе биде заснована на модерен тип на децентрализација на функциите во организационите единици, од една страна, и со централно одлучување за виталните прашања (стратегијата на развојот, заедничкото планирање, распоредувањето на кадрите и сл.), од друга страна.

Ова го потврдува и фактот што доколку претпријатието добро организациски и структурно е поставено, со поодделни организациони единици - профитни центри, можностите за следење на резултатите од работењето се поповолни, а со тоа и можностите за интервенирање (било во поглед на развојот или во поглед на санирањето) се поголеми.

Петнаесетто, со цел за успешно стопанисување, а согласно практиката на развиените стопанства, не треба да изостане ни планирањето кое, со својата стратешка концепција, треба да обезбеди постојана виталност на претпријатието во текот на неговиот развој.

Новиот систем на планирање подразбира реализација на одделните видови планирање на сите нивоа на организација коишто пред се, се засноваат на некои очекувања што се поврзани со

иднината, добиени преку научноистражувачките активности.

Маркетинг - концепцијата претставува релевантен фактор за поврзување, зашто овозможува посеопфатно и позабрзано циркулирање на потребните информации во тројната врска: производител - потрошувач - производител.

Шеснаесетто, развивањето на процесите на репродуктивно поврзување и здружување и профитабилно работење не може да се одвива стихијно, туку тоа мора да се заснова на избрани и верифицирани критериуми.

Многубројните критериуми што влијаат врз успешното развивање на овие процеси се од економска, демографска, политичка, но и од друга природа. Тие имаат различна релативна важност во различни земји и подрачја и во различни етапи на индустриски развој.

Така, на пример, во индустриски развиените земји и региони, каде научно - техничкиот прогрес има голем продор, развојот на претпријатието се насочува точно кон оние области што се носители на тој развој. Притоа како еден од најзначајните критериуми се јавува пропулзивноста на гранката и групацијата. Исто така, во тие региони, заради високите трошоци на работната сила, се врши заштеда (воведување висока компјутеризација, роботика и сл.), што значи критериумот на трудоинтезивност има помала важност, отколку во неразвиените земји.

Во овие земји и региони, покрај трудоинтезивноста, како фактор, посебна улога има и богатството со природни ресурси и сл.

Досегашните практични сознанија упатуваат на заклучокот дека за развој на индустриските гранки (од микро аспект), односно индустриските претпријатија (од микро аспект) не постои само еден критериум, ами истовремено, паралелно или конфликтно, дејствуваат поголем број критериуми. Тие имаат различен степен на мерливост, а тоа значи дека некои од нив можат квантитативно да се оценуваат.

Во тој поглед, оценката на индустриските претпријатија, по гранки, при нивната можност за репродукционо поврзување и здружување, може да се изврши преку следниве критериуми:

1. комплементарноста и дисперзибилноста;
2. профитабилноста;
3. извозната насоченост;
4. продуктивноста;
5. економичноста;
6. енергоинтезивноста;
7. пропулзивноста;
8. степенот на користење на капацитетите;
9. капиталинтезивноста;
10. трудоинтезивноста; и
11. влијанието на животниот стандард.;

Согласно направените истражувања и оценка на овие критериуми по индустриски гранки, во истражуваниот период (1979 - 90) добивме редослед на гранките според нивниот приоритет, т.е. спрема тоа кои од нив би можеле да бидат носители на репродукционото поврзување и здружување.

Па спрема извршената оценка во оваа фаза на развојот, се добива следниов редослед:

1. производството на електрични машини и апарати;
2. машиноградбата;
3. производство на текстилни предена и ткаенини;
4. производство на хемиски производи;
5. производство на кожни обувки и галантерија;
6. производство на готови текстилни производи;
7. преработка на хемиски производи;
8. производство и преработка на тутун;
9. преработка на каучук;
10. производство на прехранбени производи;
11. преработка на обоени метали;
12. разновидни производи;
13. производство и преработка на хартија;
14. црна металургија;
15. металопреработувачка дејност;
16. електростопанството;
17. производство на градежен материјал и тн.

Тоа е редоследот на приоритетните гранки, а по нив следат гранките наведени во предложената табела што е составен дел на овој труд.

Седумнаесетто, иако врз репродукционото поврзување и приофитабилното работење на претпријатијата големо влијание имаат многубројни критериуми, од сегашните услови на стопанисување како најзначајни критериуми ги прифативме:

комплементарноста, профитабилноста, извозната насоченост, продуктивноста, економичноста, пропульзивноста, степенот на користење на капацитетите, капиталинтезивноста и трудоинтезивноста.

Имајќи ги предвид наведените критериуми сметаме дека поуспешно ќе се определат правците на развојот на индустриските претпријатија кај нас.

Осумнаесетто, како клучен сегмент за ефикасно функционирање на репродукционото поврзано и здружено претпријатие се јавуваат и меѓусебните економски односи.

Тие се решавачки фактори за донесување одлуки на органите на управувањето и раководење, особено, при изборот на облиците на организирање на претпријатието и нивните единици, при определувањето на големината на одделните претпријатија, при изборот на формите и ширината на репродукционото поврзување и здружување со други претпријатија, во текот на стопанисувањето, при донесувањето витални одлуки за финансирањето, инвестирањето, развојот и други активности.

Какви ќе бидат економските односи во претпријатието, пред се, ќе зависи од неговата организациона структура, односно дали тие ќе бидат поизразени онаму каде што организационите единици претставуваат автономни целини, т.е. "профитни центри" и можат самостојно да воспоставуваат односи како со внатрешноста на системот, така и со окружувањето.

Во овој труд под економски односи ги подразбираме односите меѓу организационите единици (потсистеми) чија

содржина се заснова на целосното почитување на економските принципи.

Впрочем, меѓусебните (интерните) економски односи се засноваат на претпоставеното внатрешно циркулирање на стоконите и паричните текови, односно на меѓусебната размена на стоките или услугите, со почитување на екстерните пазарни услови на стопанисување.

Деветнаесетто, во зависност од материјалните текови што се одвиваат во претпријатието, врз основа на истражувањата, прифативме три основни типови организирање на претпријатијата, согласно нивната репродукциона поврзаност и здруженост, а тие се:

1. претпријатие со цврста репродукциона (технолошка) поврзаност на деловите;
2. претпријатие со делумно репродукционо (технолошки) поврзани делови;
3. претпријатие со независно репродукционо поврзани делови.

Подрачјата во коишто се воспоставуваат меѓусебните економски односи во репродукционо поврзаните и здружени претпријатија се многубројни и разновидни, меѓутоа како основни можат да се истакнат:

-размената на производите и услугите, т.н. интерен пазар на капитал.

-алокацијата на капиталот, т.н. интерен пазар на капитал.

Регулирањето на меѓусебните економски односи во сложените системи се врши по пат на разработен инструментариум на

активности и методи.

Дваесетто. За решавање на многубројните проблеми и усогласување на организационите делови во репродукционо здруженото претпријатие, неопходно е воспоставување соодветен механизам за управување со целиот систем. Таквиот механизам, почитувајќи ја, пред се, самостојноста во стопанисувањето, треба да ги поврзува деловите (потсистемите) во системот, т.е. целината.

Дваесет и прво. Со цел поуспешно извршување на процесите на репродукцијата, односно побрзо обезбедување сировини и материјали за производство, финализација и продажба на стоката, како и повеќе финансиски средства преку ефикасна наплата на побарувањата, во системот на поврзувањето и здружувањето, покрај претходно наведените, поедно место заземаат и современите облици на соработка и финансирање на претпријатието како што се: ортаклакот, акционерството, странските вложувања, **lizing** аранжманот, франшинзингот и сл.

Дваесет и второ. Врз основа на извршените истражувања и разработената проблематика во овој труд, дојдовме до заклучок дека идниот развој и раст на индустриските претпријатија во Република Македонија треба да се заснова врз квалитативно нови основи. Овде, покрај другото, мислиме на заокружувањето на репродукционите процеси по пат на репродукционо поврзување и здружување на стопанските субјекти, врз принципите на профитабилно работење.

Поврзувањето и здружувањето на претпријатијата, се

заснова, пред се, на организирање такви репродукциони целини (сложени системи) кои ќе овозможат ефикасно стопанисување и тоа не само на целините, туку и на организационите единици, односно потсистемите.

Имајќи ги предвид поттикнувачките и ограничувачките фактори и критериуми релевантни за репродукционото поврзување и здружување на индустриските претпријатија, и можностите за нивно успешно функционирање, во овој труд извршивме избор на облиците за организирање на репродукциони целини (системи).

Изборот е извршен тргнувајќи од дејноста на индустриските претпријатија - гранките, кои претставуваат појдовна основа за развивање на процесите за репродукционо поврзување и здружување.

Во тој поглед, од аспект на дејноста на индустриските претпријатија, нивната сличност и комплементарност, како појдовни ги означивме следниве комплекси на репроцелини:

1. комплекс од областа на енергетиката;
2. комплекс од областа на црната металургија;
3. комплекс од областа на обоената металургија;
4. комплекс од областа на неметалите;
5. комплекс од областа на металопреработувачката дејност;
6. комплекс од областа на машиноградбата;
7. комплекс од областа на производството на сообраќајни средства и делови;
8. комплекс од областа на електромашинградбата;
10. комплекс од областа на хемиско - преработувачката

дејност;

11. комплекс од областа на производството и преработката на украсен камен, песок и градежен материјал;

12. комплекс од областа на текстилната индустрија;

13. комплекс од областа на кожарско - крзнената индустрија;

14. комплекс од областа на агроиндустриските дејности (прехранбената дејност, производство на пијалоци и добиточна храна);

15. комплекс од областа на тутунската дејност;

16. комплекс на субјекти од графичката дејност;

17. комплекс на индустриски субјекти од други дејности (гумарска, каучукова дејност) и тн.

Индустриските субјекти од овие појдовни репроцелини, преку своите **inputi** и **outputi**, односно во зависност од нивната комплементарна поврзаност со другите стопански субјекти и системот на економската оправданост, можат слободно репродукционо и профитабилно да се поврзуваат и здружуваат и да формираат сложен систем.

Дваесет и трето. При репродукционото поврзување и делово организирање на индустриските претпријатија во соодветни репроцелини, како приоритетна активност се наметнува изборот на структурната ориентација, пред се, од аспект на асортиманската застапеност и степенот на финализација на производството.

Планираните квалитативни промени во структурата на индустриското производство ќе овозможат поуспешно вклучување во

меѓународната поделба на трудот, а со тоа и подобрување на извозните можности во нашата Република.

Од квалитативните промени во деловното организирање, од асортиманската застапеност и повисокиот степен на финализација на индустриското производство треба да се очекува поуспешно профитабилно работење на индустриските субјекти во Македонија.

Профитабилното работење треба да биде својствено на сите профитни центри во рамките на индустриските субјекти и репроцелини и да претставува основна карактеристика на работењето, но и значаен фактор за вклучување на нашето стопанство во пошироката светска интеграција и меѓународна поделба на трудот.

Впрочем, репродукционото поврзување и здружување на индустриските субјекти, а со тоа и нивното соодветно деловно организирање во сложени системи, ќе овозможи соодветни предуслови за поуспешно следење на светските текови, поефикасно стопанисување, односно профитабилно работење и забрзан стопански раст и развој.